

”Han har sänt mig att utropa frihet för de fångna”

Om Bibelns fångenskapstema

Fördjupning av Daniel Johansson, lektor i Nya testamentet på FFG.

Under läsåret 2021-2022 uppmärksammar FFG en annan av Martin Luthers reformatoriska skrifter: ”Om kyrkans babyloniska fångenskap” (1520). I kommande nummer av Hälsning kommer fördjupningsdelen utifrån teologins olika discipliner belysa sidor av Kristi kyrkas ständiga kamp för sin redan givna frihet och hur krafter försöker föra Kyrkan in i olika former av fångenskap. Luther kallade ofriheten som omgärdade den dåtida kyrkan för ”babylonisk” och gav i sin bok exempel på hur kyrkans frihet inskränkts. I detta nummer beskriver Daniel Johansson temat från en exegetisk synvinkel.

”Så kom han till Nasaret, där han hade vuxit upp. På sabbaten gick han som han brukade till synagogan. Han reste sig för att läsa ur Skriften, och man räckte honom profeten Jesajas bokrulle. När han öppnade rullen, fann han stället där det står skrivet: *Herrens Ande är över mig, för han har smort mig till att förkunna glädjens budskap för de fattiga. Han har sänt mig att utropa frihet för de fångna och syn för de blinda, att ge de förtryckta frihet och förkunna ett nådens år från Herren.* Sedan rullade han ihop bokrullen, räckte den till tjänaren och satte sig. Alla i synagogan hade sina ögon fästa på honom. Då började han tala till dem: ’I dag har det här stället i Skriften gått i uppfyllelse inför er som lyssnar’” (Luk 4:16–21).

Evangelisten Lukas väljer att lyfta fram Jesu korta men effektiva predikan i Nasarets synagoga när han ska beskriva början av Jesu offentliga verksamhet. Jesus läser från inledningen av Jesaja 61 och slår fast att de orden just denna dag går i uppfyllelse. Eftersom det som kommer först sätter sin

prägel på det som följer kan vi inte bara lämna dessa ord bakom oss under det att vi konstaterar att den texten råkade vara läsningen den sabbaten Jesus fick privilegiet att läsa texten i Nasaret. Nej, Lukas tar med denna händelse därför att hela evangeliet om Jesu framträdande ska läsas i ljuset av just dessa ord.

Att detta avsnitt av Jesajas bok var viktigt för Jesus framgår också av Bergspredikans inledning, den första undervisningen från Jesu sida som Matteus återger i sitt evangelium. De första två saligprisningarna, ”Saliga är de i Anden fattiga”, ”Saliga är de som sörjer” anspelar på samma ställe hos Jesaja.

Av det här kan vi dra slutsatsen att Jesus såg hela sin jordiska gärning i ljuset av Jesaja 61. Han skulle predika *glädjens budskap*, det vill säga *evangelium*, något som evangelisterna återkommande framhåller. Det innebar bland annat att han skulle utropa *frihet för de fångna*. Vad innebär det? För att få ett svar på den frågan måste vi gå tillbaka till Jesaja-stället Jesus citerar.

Två slags fångenskap

I Jesaja 61 talar *tjänaren* (jfr de fyra tjänarsångerna: Jes 42; 49; 50; 52:13–53:12): ”Han (Gud) har sänt mig att förbinda dem som har ett förkrossat hjärta, att ropa ut frihet för de fångna och befrielse för de bundna, till att predika ett nådens år från HERREN” (Jes 61:1–2). Formuleringen här pekar i två olika riktningar, dels på lagen om jubelåret i 3 Mos 25:8–22, dels på befrielsen från den fångenskap Jesaja tidigare profeterat om (t.ex. Jes 39:6). I Mose lag föreskrevs att var femtionde år skulle vara ett ”jubelår” under vilket man skulle ”utropa frihet i landet för alla dess invånare” (3 Mos 25:10). Det innebar bland annat att den som på grund av fattigdom tvingats sälja sig till slav skulle befrias (3 Mos 25:54). Men profetian i Jesaja 61 rör inte bara enskilda individer utan folket som helhet och avser dess befrielse från fångenskap, närmare bestämt exilen i Babylon. Gamla ruiner och ödelagda städer ska åter byggas upp (v. 4). Israel ska bli det som varit avsikten sedan uttåget ur Egypten, Guds präster för alla hednafolk (v. 5; jfr 2 Mos 19:6). ”Alla som ser dem skall förstå att de är släktet som HERREN har välsignat” (v. 9). Profetian slutar i en lovsång över frälsningen: ”Jag gläder mig storligen i HERREN, min själ fröjdar sig i min Gud, ty han har klätt mig i *frälsningens klädnad* och svept in mig i *rättfärdighetens mantel*” (v. 10).

Israels fångenskaper

Man brukar datera fångenskapen i Babylon från 587/6 f.Kr. när den babyloniske kungen Nebukadnessar intog staden, brände templet och förde folket i fångenskap (2 Kung 25; 2 Krön 36; Jer 52) till Kores edikt år 538 (2 Krön 36:22–23). Men redan år 597 hade många förts bort, bland annat Hesekiel (jfr Hes 1) och ytterligare några år tidigare, ca 605 hade Daniel och hans vänner kommit till Babel (Dan 1). De 70 år Jeremia profeterar om (Jer 29:10) brukar räknas antingen från 608–538 eller från 586 till templets återinvigning 516.

Det var framför allt de högre samhällsklasserna som fördes bort som fångar, kungaslakten och de styrande kretsarna, prästerskapet och de bildade, medan tjänare och bönder lämnades kvar. Men konsekvenserna var enorma. Templet, platsen för Guds närvaro i sitt folk, var förstört. Offren kunde inte längre bäras fram. Davids kungadöme som skulle bestå till evig tid (2 Sam 7:13) hade gått under.

Och landet som Gud utlovat åt Abrahams barn låg förstört och styrdes av ett folk som dyrkade andra gudar. Mer än en frågade sig hur det kunde gå så illa. Hur var det med Guds löften? Hur var det med Gud själv? Var Babels gudar starkare än Israels Gud?

Det var inte första gången Abrahams barn varit i fångenskap. Emigrationen till Egypten i samband med en stor hungersnöd började i frihet (1 Mos 46) men slutade i förtryck, slaveri och fångenskap (2 Mos 1:8ff, något som Gud i förväg uppenbarat för Abraham (1 Mos 15:13). Hela folkets fångenskap hade förebådats av den näst yngste av Jakobs söner, Josef, när denna av sina bröder sålts som slav till Egypten (1 Mos 37:12ff). Han steg visserligen i anseende hos sin herre Potifar men hamnade snart i fängelse, innan Gud genom en dröm och en väntande hungersnöd upphöjde honom till den högste i landet näst kungen själv (1 Mos 41:40–41). På ett liknande sätt förde Gud folket till svår nöd innan han genom Moses räddade dem ut ur fångenskapen från Egypten, en händelse som Israels folk sedan dess minns vid varje påsk.

Profeterna Jesaja och Jeremia hade redan innan fångenskapen i Babylon profeterat att folket skulle komma tillbaka till det utlovade landet (Jes 40ff; Jer 29). Herrens budskap, genom Jeremia, till folket

i exil var detsamma som till Adam i tidens begynnelse: "Föröka er där och bli inte färre" (29:6). Och det fortsätter med den kända förmaningen: "Och sök den stads bästa dit jag har fört er i fångenskap och be för den till Herren. När det går väl för den, går det också väl för er" (29:7). Till detta fogades detta löfte: "Jag vet vilka tankar jag har för er, säger Herren, nämligen fridens tankar och inte ofärdens för att ge er en framtid och ett hopp" (29:11).

Exilen över?

Löftena uppfylldes. Folket blev fria att återvända när Kores utfärdade sitt edikt år 538. En stor skara under ledning av Serubbabel begav sig tillbaka hem (Esra 1-2). Det andra exodus, uttåget, började och Jesajas ord gick i uppfyllelse: "En röst ropar i öknen: 'Bana väg för Herren, gör vägen rak i ödemarken för vår Gud. Varje dal ska höjas, alla berg och höjder sänkas. Ojämn mark ska jämnas, kuperat land bli slät mark. Herrens härlighet ska uppenbaras, alla människor ska se det tillsammans, för Herrens mun har talat'" (Jes 40:3-5). Men allt blev inte frid och fröjd. De återvändande stötte på svårigheter och motstånd från folket som nu bodde i Jerusalems omnejd. Först år 516 kunde templet återinvigas, och det var inte i närheten av så glansfullt som det gamla templet varit, och det dröjde ännu många år innan Jerusalems murar återuppbyggdes (se Nehemja bok). Man var tillbaka i landet och templet var i funktion, men ännu satt inte någon av Davids ättlingar på tronen. Man var inte ens självständiga. Man stod först under persernas överhöghet, innan man efter Alexander den stores erövringar på 330-talet omväxlande stod under seleukidisk överhet (med maktbas i dagens Syrien) eller ptolemeisk överhet (Egypten). Man hade visserligen fått återvända till landet och templet stod återigen i Jerusalem, men ännu hade inte alla löften uppfyllts. Och hade verkligen Herrens härlighet vänt åter till templet (Hes 10) såsom utlovats av både Jesaja och Hesekiel (Jes 52:8; Hes 43:1ff)?

Det finns några bibelforskare, mest känd är N. T. Wright, som menar att det var en utbredd uppfattning bland judarna vid Jesus tid att exilen, och därmed fångenskapen, ännu inte upphört. Ett fåtal utsagor i den judiska litteratur som författats under det andra templets tid skulle möjligen kunna peka i denna riktning, men det tycks ändå som om de flesta judarna menade att exilen upphört. Men de var ockuperade av ett främmande folk.

De hindrades visserligen inte i sin Gudsdyrkan och till skillnad från andra folk var de befriande från kravet att dyrka de romerska gudarna och visa kultisk vördnad inför kejsaren. Men det var inte fria och löftena om en Davidsättling, en smord, Messias, var inte uppfyllda. Förhoppningarna om hans snara ankomst knöts till förväntningar om att han skulle befria folket från ockupationsmakten och upprätta det fridsrike som skulle leda till att alla folk skulle komma upp till Jerusalem för att tillbe Israels Gud (Jes 2:1-5).

Befrielsen ur fångenskapen

Det är mot denna bakgrund Jesus börjar sin förkunnargärning med att proklamera att tiden är inne för löftenas uppfyllelse och fångarnas befrielse. Det var tid för en djupare och mer fullkomlig uppfyllelse av Jesajas profetia om det andra uttåget. Johannes döparens gärning tar sin utgångspunkt i de första orden om det andra exodus. Han är rösten som ropar i öknen: "Bana väg för Herren, gör vägen rak i ödemarken för vår Gud" (Jes 40:3; Matt 3:3; Mark 1:2-3; Luk 3:4ff). Det som följer i evangelierna är uppfyllelsen av löftena i de följande kapitlen i Jesaja. Särskilt i Markus evangelium är detta påtagligt (boktips: Rikki E. Watts, *Isaiah's New Exodus in Mark*). Det är inte möjligt att peka på alla dessa paralleller här, inte heller att följa alla spår i evangelierna av hur Jesus befriar människor ur fångenskap, t.ex. genom utdrivandet av onda andar (jfr Mark 3:22ff) eller helande från sjukdomar som hållit människor i olika slag av fångenskap under många år. Det vi stannar inför är vad befrielsen djupast sett består i, nämligen det som Jesus identifierar som det huvudsakliga skälet till sin ankomst: "Människosonen har inte kommit för att bli betjänad, utan för att tjäna och ge sitt liv till lösen för många" (Matt 20:28; Mark 10:45).

I detta som är Jesus första *explicita* uttolkning av sin död anspelas dels på Jes 53:12 ("de många" vars synd han bär och som blir hans byte), dels på befrielse ur fångenskap. Det ska betalas ett pris, en lösesumma för att fångar ska släppas fria. Samma slags uttryck används av Paulus i 1 Tim 2:5-6: "Gud är en, och en är medlare mellan Gud och människor: människan Kristus Jesus, som gav sig själv till lösen för alla." Aposteln Petrus identifierar betalningsmedlet med Kristi blod: "Ni vet ju att det inte var med förgängliga ting som silver eller guld ni blev friköpta från det meningslösa liv ni ärvt

från era fäder. Nej, det var med Kristi dyrbara blod, som med blodet av ett lamm utan fel och brist” (1 Pet 1:18–19). Paulus använder också ekonomiskt språk för att beskriva Jesu död i Gal 3:13: ”Kristus har *friköpt* oss från lagens förbannelse genom att bli en förbannelse i vårt ställe.”

När Jesu död beskrivs som ett friköpande från en fångenskap skulle det kunna ligga nära till hands att dra den slutsats som en del teologer i fornkyrkan förfäktade, nämligen att Jesus friköpte människorna från satans fångenskap och betalade lösesumman till honom. På vissa ställen, som i Jesu egen förklaring av sin död, utsägs ju inte vilken slags fångenskap det handlar om eller vem som betalas. Paulus identifierar problemet som lagens förbannelse,

det krav lagen ställer på den som överträder den. Därmed klargörs att det handlar om människans skuld i förhållande till Gud och lagens krav och att Kristus därmed betalat lösesumman till Fadern.

Babel kom att associeras med Guds fiende (1 Pet 5:13; Upp 14:8; 16:19), men den befrielse Jesus proklamerar i sin predikan i Nasaret blotade ett problem som låg djupare än en fångenskap under en yttre fiende eller under satan. Den handlar om det som hindrar människan att stå i full och salig gemenskap med Gud – synden. Men fångelset har öppnats. Lösesumman är betald. ”Låt oss därför frimodigt gå fram till nådens tron för att få barmhärtighet och finna nåd till hjälp i rätt tid” (Hebr 4:16).

Nordiska
Lutherhjälpen

”mina minsta”

Bistånd som utgår från evangeliet och ser till hela
människan i vardag och katastrof.

Plusgiro: 62 86 94-2
Swish: 123 32 08 725

1/2021

